

Bevingede Ord

Anmeldt af Per Møllerup

Bevingede Ord

Ved T. Vogel-Jørgensen og Poul

Zerlang

737 sider

6. reviderede udgave 1990

ISBN 87-1201760-4

G.E.C. Gad

Sprogets fjerkræ

Titlen på T. Vogel-Jørgensens *Bevingede Ord* er selv et bevinget ord – helt uden forbindelse med forfatterens navn, men han har givet glædet sig over sammenfaldet!

Et opslag i *Bevingede Ord* fortæller, at udtrykket stammer fra Homer, der anvendte den – senere – fjedrede kortform 46 gange i *Iliaden* og 58 gange i *Odysseen*.

Et egentligt bevinget ord blev bevingede ord først i 1864, da tyskeren Georg Büchmann udgav *Geflügelte Worte*, en samling „almindeligt brugte vendinger, litterære citater, slagord af enhver art, ordsprog, talemåder, mundheld, maximer, aforismer etc., etc.“ Ord der „flyver fra mund til mund“.

Førsteudgaven af T. Vogel-Jørgensens *Bevingede Ord* udkom i 1940 og rummede 7.000 ord, *ord*, i betydningen *udtryk*. I femte udgave fra 1963, den sidste T. Vogel-Jørgensen redigerede, var antallet af ord vokset til 12.000. Sjette udgave af *Bevingede Ord* fra 1990, der nu har T. Vogel-Jørgensen og Poul Zerlang på titelbladet (men kun T. Vogel-Jørgensen på bindet!), rummer 15.000 bevingede ord.

Sverige og Norge er begavet med tilsvarende foreteelser. I Sverige er Pelle Holms *Bevingede Ord* udkommet siden 1939. 15. udgave kom i 1989. Norge fik først i 1969 sin *Bevingede Ord*, der byggede på Vogel-Jørgensens femte udgave, anden udgave kom i 1983.

Bevingede Ords orden

De bevingede ord er ordnet alfabetisk efter første ord. Det betyder, at bevingede ord, der vedrører samme tema, er anbragt spredt i bogen. Det princip er godt, når man søger et enkelt bevinget ord, som man allerede kender. *Når jeg hører ordet kultur, spænder jeg hanen på min pistol* findes let under *N*.

Hvis man kun kender ét eller flere af kerneordene i et bevinget ord, må man benytte sig af bogens henvisningssystem, der er indflettet i de bevingede ords alfabetiske følge.

Hvis man ikke kan huske, hvad Voltaire sagde om at kede sig selv eller andre, kan man se under *kede* og få henvisningerne *Hvor man* og *Le secret*, eller se under *kedelig* og få henvisningerne *Alle genrer* og *En k*. De fire opslag giver både:

Le secret d'ennuyer est celui de tout dire / hemmeligheden ved at kede er at sige alt og *Alle genrer er tilladt, kun ikke den kedelige / tous les genres sont bons hors le genre ennuyeux* af Voltaire. Mens førstnævnte bevingede ord skal søges i dets franske version, skal sidstnævnte søges i den danske oversættelse.

Nu er begrebet *kedel/kedelig* relativt let at gå til. Søges der på *Ord(ene)*, fås et hav af henvisninger:

Altid munden – Answer me – A verbis – Bevingede o. – Både en taler af o. – Denn eben – De skønne – En mand er – En tæt forening – Fagre o. – For gode o. – For sledske o. – Frihed for – Gemme o. – Gewöhnlich – Gid mine o. – Guds ord fra landet – Guldæbler i – Hvert utilbørligt – Hvi er Herrrens o. – I begyndelsen var – Ikke tusind – Im ganzen – I o.s. dristigste – Ja, ja, ja, nu kommer jeg – Jert hus skal I – Jurare in verba – Kalifens – Kost. Det er hård – Levende – Lieder ohne Worte – Litera – Lægge nogen – Man kan ikke – Mildt svar – My words – Posen – Post illa – Præst. Min far – Rem tene – Rene o. for – Sig de o. – Som dug på – Spildte Guds o. – Store o. og – Strid om – Svare – Sætte sine o. på skruer – Træde i et – Tvivlagtige o. – Tåben bruger – Utilbørligt o. – Vand gør det – Verba ligant – Vi sømænd gør ej – Vocis flatus – Words pay – Words, words – Vor Gud han er – Vort modersmål – Æde sine egne – Øl gør.

Mens den norske Bevingede Ord har samme ordningsprincip som den danske bog, anvender Pelle Holms Bevingede Ord og Georg Büchmanns Geflügelte Worte to andre principper.

Pelle Holm arbejder også alfabetisk, men først tema for tema, og dernæst inden for det enkelte tema. Det giver klare fordele for den, som søger bredt omkring et bestemt tema.

Georg Büchmann anvender et helt andet princip. Her er de bevingede ord ordnet i afsnit efter herkomst: *Aus der Bibel, Aus volkstümlicher Überlieferung, Aus deutschen Schriftstellern, Aus Nordischen Schriftstellern* etc. etc. Inden for hver kategori er de bevingede ord ordnet kronologisk.

En undtagelse til den ellers strengt alfabetiske orden i den danske bog gøres af bevingede ord, der begynder med den, det, en eller et. De anbringes somme tider under det næste ord. *Den røde baron* står under *Den*, *Den røde tråd* findes under *røde*.

Optagelseskriterier

I forordet til sjette udgave skriver Poul Zerlang, at han har bestræbt sig på at følge de af Vogel-Jørgensen udstukne retningslinier. Men at det ikke forhindrer, at han også har tilføjet bevingede ord fra før 1963, især af Winston Churchill, forfatterne i *Kritisk Revy* og Jacob Paludan.

Blandt *Kritisk Revy*-forfatternes ytringer ses Poul Henningsens *Sige de Ord, du ved* (sic!) i denne hidtil ukendte form. I femte udgave var den med som *Sig de ord, du ved*.

Hvert femte bevingede ord er en ny optagelse. Det giver naturligt en vis usikkerhed om, hvilke der vil bevares som talemåder og hvilke der vil blive glemt, trods optagelsen i *Bevingede Ord*.

Blandt adskillige schlüterismer savnes den allerbedst kendte *det går ufatteligt godt*. I Peder Skyum-Nielsens nyligt udkomne *Fyndord* tidsbestemmes statsministerens udtalelse til Det Konservative Folkepartis repræsentantskabsmøde den 12. april 1986. Den kunne altså bekvemt have været med i den aktuelle udgave af *Bevingede ord*. Til gengæld er følgende optagelse ufatteligt:

Rambo – titel på film med Sylvester Stallone i hovedrollen, 1982.

At *Ekstra Bladet tør hvor andre tier* er medtaget, forekommer umiddelbart mere oplagt, end at BTs *Gå løs på livet* er med. I begge tilfælde er der tale om reklameslogans, og hvis den kategori er valgbær, savnes der en lang række

hånd – i denne form i J. L. Heibergs *Julespog og Nytaarsløier* 2,5; 1817. – Moth har: Så bart som b.p.m.h.

Hånd. – Lægge hånd på. – 1. Sam. 26,9 har: Hvem lægger ustraffet hånd på Herrens salvede? David udtrykker gennem ordene – sagt om Saul – sin ærefrygt for Jahve.

Hånd. – Lægge sidste hånd på værket – en i den romerske oldtid alm. vending, der findes hos mange af datidens forf.

Hånd. – Være nogens højre hånd – udtryk af megen ælde og hvilende på ældgamle forestillinger om hånden som et symbol, dels for rettens princip (hånden er det ældste retstegn), dels for personer, endnu ældre for Gud. Derfor ville udtr. at *v.n. (h.) h.* sige at være stedfortræder for dem. I Bibelen – f. eks. Prædik. Bog. 2,22; 2. Makkab. Bog 7,31; Lukas 1,66 – er Guds (h.) h. et udtryk for Guds personlighed og almagt. – Den citerede sætning anvendes af Wolfram von Eschenbach (1170-1220) i *Parzival*, ca. 1208; herhjemme anført af Moth.

Hånd. – Åbne sin hånd (Have en åben hånd) – 5. Mosebog 15,11.

Den hånd, der rører vuggen, styrer verden – kendt i Danmark som motto på *Husmoderens Blad* (1896-1909); stammer fra eng.: *The hand, that rocks the cradle, rules the world* i digtet *What rules the world* af den amer. digter William Ross Wallace (1819-81). Sætningens baggrund menes at være en bemærkning af Themistokles, refereret af Plutarkos: »Min søn er den mægtigste person i Grækenland. For athenienserne regerer Grækenland, jeg athenienserne, min kone mig og min søn min kone«.

Hånden. – Leve fra hånden i munden – findes hos Erasmus af Rotterdam (1466-1536) i formen: »... fra hånden til tanden«. Muligvis er den afledt af en gr. sætning hos Epiktet (1. årh.); den går igen på latin: *Multa cadunt inter calicem supremaque labra*, Der falder meget mellem bæger og overlæber. Den lat. form tilskrives lystspil-forfatteren Decimus Laberius (105-43 f.v.t.). Peder Laale 913: »Fattig mand har kun f.h. og i m.«. – En gl. fortælling med denne sætning som morale er oplysende m.h.t. meningen: En mand, der havde ført et bæger vin til læberne, forstyrredes og dræbtes af et vildsvin, før han havde smagt vinen. Den mest alm. anvendelse af den gr. og lat. sætning har dog nok været at udtrykke, at man spildte, når bægerne med vin førtes til læberne. Den gr. skik, som romerne førte videre, at ligge til bords, gjorde det tit svært at drikke af et bæger, specielt hvis ikke blot dette var fuldt. – Den ældste form for ovennævnte lat. ordspr. er i øvr. gr. og tillægges Antæus, konge på Samos (og søn af Posei-

don): »Der er langt mellem bæget og læbens linie«. – Jfr. iøv.: *Inter pocula*.

Hånden på hjertet – udtryk for oprigtighed. I middelalderen lagde navnlig gejstlige og kvinder under edsafæggelse den højre hånd på hjertets plads. Skikken kan dog formentlig føres langt længere tilbage, nemlig til nordiske oldtid-folk, som udtrykte fredelig hensigt og hilsen ved at lægge højre hånd på hjertets plads og derved understregede, at de ikke tænkte på at bruge den højre hånd til at føre våben.

Håndens og åndens arbejdere → *Arbejdet der Stirn ...*

Hånd og handske → *Passe sammen ...*

Love med hånd og mund – ældgammelt tysk udtryk for et retsligt forlig el. en ved rettens hjælp truffen aftale. Udtrykkets håndgribelige baggrund var den, at man beplejede en aftale med håndslag og kys.

Håndskrift → *Docti*.

Håndskriften på væggen – allusion til *Mené, mené, tekél, ufarsin* (s.d.).

Håndværkere bar ham. Ingen gejstlig fulgte ham – således afslutter fortælleren *Den unge Werthers Lidelser*, roman af Goethe. Den udkom 1774.

Hår(ene, et) → *Damoklessværd* – *Den spillemand* – *Grå hår* – *Hat på to* – *Hunden* – *Kam til* – *Komme i h.* – *Lange Haare* – *Let's take* – *Med h. ned ad* – *Også et h.* – *Røde h.* og – *Stritter h.* – *Superfluity* – *Vokse op gennem* – *Ære de grå*.

Hår. – Ikke et hår bedre – bruges af Holberg i *Jacob v. Tyboe* 1,4.

Hår. – Ikke krumme et hår på hans hoved. – I 2. Samuels bog 14,11 siger kong David: Der skal ikke krummes et hår på din søns hoved.

Hår. – Ligne nogen på et hår. – Holberg bruger vendingen i *Barselstuen* 2,2, 1724.

Hår. – Plukke hår af en skaldet → *Hvor intet er ...*

Hår. – På et hængende hår – Moth. Se iøvrigt: *Damoklessværd*.

Hår. – Sætte én grå hår i hovedet – Moth. – Holberg bruger flere gange vendingen.

hård(e, t) → *Gelob sei* – *Kost. Det er h. – To h.*

Hårde halse – 5. Mos. 9,6 og 13.

Den hårde nødvendighed – af lat.: *Dira necessitas* – Horats i *Oder* 3,24,6.

En hård hund – Moth.

Hårdt arbejde fjerner tre store onder, kedsomhed, last og fattigdom – fr., *Le travail éloigne de nous trois grands maux: l'ennui, le vice et le besoin* – Voltaire (1694-1778) i *Candide*, XXX, 1759.

Hårdt imod hårdt. – Peder Laale har som nr. 1077: »Ondt skal mod ondt og bagdelen mod søndenvindens«. – Peder Syv 2,293 har: »Hart imod hart, sagde

ytringer af typen *Ni ud af ti filmstjerner ...*, *Hvad gør livet grønnere?* og *De er så flinke hos Fona*.

Hvorfor er *Spies, rejs og vær glad med*, når *Ud og se med DSB* er udeladt? *Sig Jolly til din Cola* er ikke med,

hår

i Ju-
Moth
26,9
l på
ren-
ere-
ket
ig,
cf.
ud-
ld-

don): »Der er langt mellem bægre og
læbens linie». – Jfr. iøvr.: *Inter pocula*.
Hånden på hjertet – udtryk for oprigtig-
hed. I middelalderen lagde navnlig
gejstlige og kvinder under edsafleggelse
den højre hånd på hjertets plads. Skik-
ken kan dog formentlig føres langt læn-
gere tilbage, nemlig til nordiske oldtids-
folk, som udtrykte fredelig hensigt og
hilsen ved at lægge højre hånd på hjer-
tets plads og derved understregede, at
de ikke tænkte på at bruge den højre
hånd til at føre våben.

Til venstre side
fra *Bevingede
Ord* i nedsat
størrelse.
Herover udsnit
af samme side i
hel størrelse.

men det er *Sig det med blomster*. Her
er Zerlang på gyngende grund.

Beskrivelse

Den måde, hvorpå de enkelte be-
vingede ord er behandlet, er af og til
mangelfuld. Mange bevingede ord
betyder andet og mere end påly-
dende, men her er *Bevingede Ord*
ikke nødvendigvis til nogen hjælp.

Om *På herrens mark* oplyses: ud-
trykkets oprindelse kendes ikke. I
Politikens Sproghjørnet 23/11 86
nævnes *ærens mark* og *Nådighedens
mark*. Det sidste forslag sættes af
redaktøren P.H. Traustedt i for-
bindelse med Karen Blixens *Sorg-
Agre* fra *Vintereventyr* 1942.

Det er altsammen godt, men i hvil-
ken betydning anvendes *På herrens
mark* i dag. *På usikker grund?*

Om *Et Guds ord fra landet* oplyses:
ty.: Gottes Wort vom Lande – fra
A.F.E. Langbeins (1757-1835) *Der
Landprediger*.

Den som vil vide, at *Et Guds ord
fra landet* i dag bruges i betydningen
en ung naiv uskyldighed, må ty til
Ordbog over Det Danske Sprog.

De fleste opslag er daterede, præ-
cist eller omtrentligt. Men året for
Sikker sex – motto for AIDS-bekæm-
pelsen mangler. Hvornår var det nu,
det var?

Blandt nyoptagelserne fra Kritisk

Revy er *Henningsen* helliger midlet fejl-
agtigt opgivet til at stamme fra tredje
Hefte, December, 1928. Året var
1926. Det burde vel også være oplyst,
at Kritisk Revys ansvarlige redaktør
hed Poul Henningsen, og at Thorkild
Henningsen var med i redaktionen.

Typografisk set

Bevingede Ord er ikke bare en bog til
at slå op i, men også en bog til at læse
og fortabe sig i. Med henblik på den
første funktion kunne ønskes en lidt
kraftigere markering af opslagsor-
dene, der er sat i halvfed, mens hen-
visninger og fremhævelser i opslagene
er sat i kursiv. Det hele Plantin 8/8.

Med dette mulige forbehold frem-
træder bogen i Axel Surlands omslag
og tilrettelægning som et håndgodt og
læsegodt informationsværktøj. Den
slappe beskyttelseskassette kasseres
straks, hvorefter det blå lærredsbind
giver fint greb og tilstrækkelig fjern-
kending i reolens håndbogsafsnit.

Ordbog for ordvenner

Bevingede Ord er trods åbenbare
mangler en prægtig bog, *gefundenes
Fressen*, for ordvenner. Dens ind-
binding vil selv ved flittig brug holde
sammen på siderne, til syvende ud-
gave kommer engang i næste årtu-
sinde. Tiden indtil da må redaktionen
bruge til at luge ud i de bestående
ord, tilføje sprogets nyeste fjerkræ og
finde på en forklaring til bevingede
ord af typen *Et Guds ord fra landet*.

Nærværende anmeldelse er blevet
til på grundlag af en vis nærkontakt
med værket, og er dermed i konflikt
med et af bogens bevingede ord:

*Jeg læser aldrig en bog, før jeg an-
melder den. Hvis man har læst den,
bliver man så forudindtaget* – Sydney
Smith (1771-1845).